

УДК 327:004.9]:335.48-025.26

Назарій Шуляк,

доктор філософії, старший викладач кафедри
міжнародних комунікацій та політичного аналізу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
nazarii.shuliak@vnu.edu.ua,
ORCID ID: 0000-0002-9835-731X;

Олександр Гоманюк,

здобувач за спеціальністю 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
alexua.man@gmail.com,
ORCID ID: 0009-0001-7635-6519,
DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-99-116

ФЕЙКОВА РЕАЛЬНІСТЬ: ВИКОРИСТАННЯ ТРОЛЕЙ, БОТІВ, ЕЛЬФІВ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

У роботі здійснено комплексний аналіз загроз гібридної війни російської федерації для інформаційної безпеки України, що поєднує різні типи та способи ведення війни з метою досягнення поставлених цілей. Указано на важливість розвитку українських інформаційних військ як відповідь на агресивну інформаційну пропаганду російських спецслужб. Описано різні ініціативи та заходи, що вживаються для захисту інформаційної безпеки України, як-от: діяльність кібервійська, робота з чат-ботами державних структур і спеціалізованих центрів протидії дезінформації. Зауважено, що потрібно бути уважним до спожитої інформації, розвивати навички критичного мислення та використовувати надійні джерела інформації для уникнення психологічних пасток і дезінформації.

Підкреслено, що в сучасній російсько-українській війні росія активно використовує інтернет-тролів для створення фейкової реальності. Ці тролі працюють у спеціальних підпільних офісах, відомих як «фабрики тролів», задля поширення неправдивої інформації та спотворення дискусій. Доведено, що російські тролі відіграли значну роль у втручанні в американські вибори 2016 р. й поширенні дезінформації про Україну. Термін «кремлеботи» став загальним для опису цих проплачених коментаторів, які мають на

меті підтримку російських інтересів у соціальних мережах. Зазначено, що діяльність тролів викликає значну стурбованість у світі, адже вони втручаються в політичні процеси різних країн, зокрема в США, Каталонії та під час Brexit. Фабрики тролів використовують соціальні мережі для поширення фейкових новин, провокативних коментарів і компрометуючої інформації. Вони також купують місця в рейтингах та замовляють послуги накрутки підписників. Проти російських тролів виступають «ельфи» – добровольці з балтійських країн, які борються з дезінформацією й викривають проросійських коментаторів. Їхню діяльність підтримують урядові організації та журналісти. Литовські «ельфи» особливо активні у виявленні та боротьбі з пропагандою кремля в інтернеті. Зусилля російських тролів у соціальних мережах створюють серйозні загрози для інформаційної безпеки, впливаючи на громадську думку й політичні процеси в багатьох країнах світу.

Ключові слова: інформаційна гігієна, інформаційна безпека, стратегічні комунікації, деструктивні впливи, Україна, рф, російсько-українська війна, фейк, тролі, боти, ельфи, гібридна війна.

Nazarii Shuliak,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0000-0002-9835-731X;

Oleksandr Homaniuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,
ORCID ID: 0009-0001-7635-6519

FAKE REALITY: THE USE OF TROLLS, BOTS, AND ELVES IN HYBRID WARFARE

This paper provides a comprehensive analysis of the threats posed by the Russian Federation's hybrid war to Ukraine's information security, combining various types and methods of warfare to achieve its objectives. The authors highlight the importance of developing Ukrainian information troops as a response to the aggressive information propaganda by Russian special services. Various initiatives and measures taken to protect Ukraine's information security are described, such as the activities of cyber troops, the work with chatbots of state structures, and specialized centers for countering disinformation. It is noted that it is essential to be vigilant about the information consumed, develop critical thinking skills, and use reliable sources of information to avoid psychological traps and disinformation.

It is emphasized that in the current Russo-Ukrainian war, Russia actively uses internet trolls to create a fake reality. These trolls operate in special underground offices, known as “troll factories,” to spread false information and distort discussions. It is proven that Russian trolls played a significant role in interfering in the 2016 US elections and spreading disinformation about Ukraine. The term “Kremlinbots” has become common to describe these paid commentators, whose aim is to support Russian interests on social media. It is noted that the activities of trolls cause significant concern worldwide, as they interfere in the political processes of various countries, including the USA, Catalonia, and during Brexit. Troll factories use social media to spread fake news, provocative comments, and compromising information. They also buy places in rankings and order services to boost follower counts. Opposing Russian trolls are “elves” – volunteers from the Baltic countries who fight disinformation and expose pro-Russian commentators. Their activities are supported by government organizations and journalists. Lithuanian “elves” are particularly active in detecting and combating Kremlin propaganda on the internet. The efforts of Russian trolls on social media create serious threats to information security, influencing public opinion and political processes in many countries worldwide. **Key words:** information hygiene, information security, strategic communications, destructive influences, Ukraine, RF, Russo-Ukrainian war, fake, trolls, bots, elves, hybrid warfare.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сьогоднішня реальність в умовах гібридної війни характеризується тим, що масово зростає розуміння важливості інформаційної гігієни серед масових медіакористувачів. Люди активно послуговуються різними медіаканалами для отримання останніх новин і подій з усього світу, але часто забувають перевіряти їх на достовірність, повноту та зрозумілість. Саме ця проблема визначає актуальність інформаційної гігієни й боротьби з фейковою реальністю, яку вибудовує рф. Інформаційну гігієну можна розглядати як систему знань, що вивчає вплив інформації на психічне, фізичне та соціальне благополуччя людини й суспільства, розробляє заходи з покращення інформаційного середовища. Метою є попередження негативного впливу інформації на здоров'я та добробут людини, а також профілактика захворювань, пов'язаних з інформацією. Одним із викликів інформаційної гігієни в системі стратегічних комунікацій України є боротьба з російською пропагандою й дезінформацією. Російська федерація активно використовує інформаційні ресурси для поширення своєї влади та впливу на політичні й соціальні

процеси в Україні. Зважаючи на це, важливо підвищувати медіаграмотність громадян і гарантувати їм інформаційну безпеку. Ще одним викликом є забезпечення надійного та достовірного інформаційного простору. У цьому контексті важливо підтримувати професійні журналістські стандарти, боротися з фейками та забезпечувати доступ громадян до об'єктивної інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження методологічних основ національної інформаційної безпеки стосуються праці багатьох науковців. Особливе місце посідають напрацювання Е. Беляєва, М. Бусленка, С. Гриняєва, О. Данильяна, Г. Ємельянова, В. Лопатіна, О. Позднякова, Л. Сергієнка, В. Циганкова, М. Чеснокова, О. Бабкіної, В. Бебика, В. Горбатенка, О. Заславської та інших дослідників.

Питання соціальних мереж як ефективного ресурсу здійснення цифрової дипломатії розглянуто в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, а саме: З. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Р. Кеохейна, А. Лінченко, Н. Піпченко, М. Рижкова, М. Розумного, Є. Тихомирової, О. Шевчука, Г. Яригіна. Більшість згаданих учених репрезентують політологічний погляд на цифрову дипломатію, розглядаючи її винятково у сфері міжнародних відносин. Значно менше науковців досліджують цифрову дипломатію як складний комунікаційний процес, який об'єднує декілька суб'єктів інформаційної взаємодії [12].

Деструктивні стратегічні комунікації є технологією підтримки гібридних загроз й основою для низки способів / методів ведення війни, серед яких – традиційні засоби, нетрадиційні засоби, нерегулярні формування, терористичні акти (тотальне насильство та примус), незаконні перешкоди з боку як державних, так і недержавних суб'єктів [3]. Г. Почепцов узагальнює здійснення деструктивних стратегічних комунікацій до півтора десятка технологій [11].

Порушується питання масового продукування фейків і сучасна індустрія маніпуляцій у книзі Д. Кулеби «Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот» [10], а також цю проблему вивчають Т. Савчук, І. Парфенюк, А. Шуляк, Є. Тихомирова. Аналіз впливу й використання соціальних мереж у російсько-українському інформаційному протистоянні чітко простежуємо в розвідках І. Матвіїшиної, В. Малинка та О. Довженко. Про специфіку пропагандистської лексики, застосування негативних наративів пише В. Кондратова.

Мета дослідження – охарактеризувати проблеми деструктивних явищ керування інформаційно-комунікаційним простором; проаналізувати використання тролей, ботів, ельфів у гібридній війні рф проти України.

Методологія дослідження. У цій науковій роботі [17] ми використовуємо методи аналізу, синтезу, дедуктивний метод, а також міждисциплінарний і концептуальний підходи. Цей комплексний підхід дав змогу виявити тенденції й закономірності в дотриманні інформаційної гігієни, передбачити наслідки та можливий розвиток інформаційного простору й стратегічних комунікацій під час деструктивних впливів. Аналіз уможливив вияв основних тенденцій розвитку інформаційної гігієни в сучасному інформаційному середовищі, синтез – узагальнити та систематизувати отримані дані, а дедуктивний метод дав змогу сформулювати обґрунтовані висновки на основі аналізу фактів й аргументів.

У дослідженні також застосовано структурно-функціональний підхід, який передбачає аналіз предмета з погляду взаємозв'язку елементів, що утворюють його структуру, та їхніх функцій. Це уможливило розгляд інформаційної гігієни в системі стратегічних комунікацій як систему зі структурними компонентами, кожен із яких виконує певну функцію. Аналіз цих компонентів дав змогу глибше зрозуміти функціонування системи стратегічних комунікацій і її вплив на процеси інформаційної взаємодії в сучасному світі.

Ми провели теоретичний огляд літератури та наукових джерел, досліджень і публікацій, що стосуються інформаційної гігієни й стратегічних комунікацій. Для аналізу внутрішніх проблем, зовнішніх чинників і наслідків недотримання інформаційної гігієни ми застосували метод SWOT-аналізу. Цей метод дав змогу ідентифікувати сильні та слабкі сторони системи стратегічних комунікацій, а також визначити можливості для подальшого розвитку й загрози, які можуть вплинути на її функціонування з урахуванням правил інформаційної гігієни.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Свобода слова – невіддільне право кожної людини, одне з найважливіших громадянських свобод. Проте право на висловлення своїх думок, яке дають світові ЗМІ експертам з полярним кутом зору, часто стає правом на пропаганду та підтримку зла.

Медіаресурс «Фільтр» проаналізував сучасний інструмент російських маніпуляцій в ефірах – так звані закордонні експерти [8]. Серед американської політичної еліти можна виокремити кілька експертів, які обіймають високі посади, публікуються в національних провідних ЗМІ та цитуються іноземними медіа. Це включає економіста й викладача Колумбійського університету Д. Сакса, колишнього кореспондента жур-

налу «The National Interest» із питань національної безпеки М. Епіскопоса та колишнього президента Центру національних інтересів Д. Саймса. На перший погляд, вони мають відповідну кваліфікацію, проте важливо розуміти, чиї інтереси насправді вони представляють і які аспекти їхньої біографії залишаються прихованими.

Подібні експерти, безпосередньо чи опосередковано впливають на підтримку України серед академічної спільноти, політиків і великих корпорацій. Їх навчання й викладання в провідних закладах вищої освіти світу, а також регулярні колонки для світових видань сприяють формуванню їхнього іміджу як поважних західних експертів. Їхні думки «валідуються» попереднім досвідом та академічними званнями, що дає їм змогу впливати на громадську думку.

Такі експерти добре розуміють нюанси комунікації у своїх середовищах, тож їхні заяви часто не є прямою пропагандою. Вони представляються як думки поважних спікерів та авторитетів, але при цьому можуть навіть невідомим чином наголошувати на певних позиціях, які підтримують інтереси росії й заперечують право України на незалежність і самовизначення.

Ще одним інструментом впливу є тролі. У сучасній російсько-українській війні для створення фейкової реальності росія активно залучає інтернет-тролів. Це не прості користувачі соціальних мереж, а професійні робітники, організовані в спеціальні підпільні офіси, які називаються «тролі». Троль – це акаунт, який може бути справжнім або фейковим, керований людиною, а не програмою. Головне завдання троля – написання провокативних коментарів або дописів, що дають змогу спотворювати дискусії й поширювати неправдиву інформацію, виконуючи інформаційні атаки на інших користувачів [7].

Сьогодні, коли говорять про тролів, мають на увазі колективний образ, який складається з різних характеристик. Вони функціонують у великих групах, відомих як «фабрики тролів». Хоча сама практика нав'язування інформації та пропаганди через тролів існує давно, термін «фабрика тролів» з'явився приблизно на початку 2010-х років. Це поняття стало неофіційною назвою однієї з викритих штаб-квартир тролів у Санкт-Петербурзі. Зараз термін «фабрика тролів» вважається загальним визначенням структур, які працюють із метою розповсюдження пропаганди в соціальних мережах.

Застосування терміна «фабрика тролів» набуло піку своєї популярності після розслідувань інформаційних кампаній, пов'язаних із використанням російської дезінформації. У 2013 р. викрито одну з найбільш популярних фабрик тролів. Вона зосереджувалася в невеликому районі Ольгіно (Санкт-

Петербург) під офіційною назвою ТОВ «Агенство інтернет-досліджень». Засновником фабрики є всім відомий Є. Пригожин. Згодом «Ольгінськими троями» стали називати працівників усіх фабрик, причетних до просування вигідної кремлю пропаганди. Пізніше ми розкриємо цікаві деталі роботи тролів в «Агенстві інтернет-досліджень». Ви дізнаєтеся про рівень заробітної плати «троля», умови праці й вимоги до працівників [7].

Російських тролів часто звинувачують у причетності до інформаційних атак в Америці у 2016 р. Це відбувалося під час передвиборчої кампанії, коли Д. Трамп боровся за президентське крісло. Тоді тролі під керівництвом інформаційних агенцій RT і Sputnik поширювали вигідну для них пропаганду. Утручання фабрик у політичне життя різних країн стає все більш поширеною практикою. Детальніше про це ми розглянемо в наступному випуску спецпроєкту.

Масштаб поширення пропаганди фабриками тролів часто вражає. Із початку існування таких офісів журналісти різних країн докладали багато зусиль, аби потрапити до залаштунків роботи фабрик. Низку таких матеріалів опубліковано протягом 2010–2020-х років. У 2015 р. вийшла актуальна стаття американського журналіста Адріана Чена для «The New York Times Magazine», у якій розкрито секрети функціонування фабрики тролів в Ольгіно. Матеріал Адріана Чена сприяв усвідомленню масштабів роботи «фабрик тролів». Звичайно, кожен офіс різниться специфікою діяльності, але всіх тролів поєднує спільна мета – поширення неправдивої інформації та розпал вигідних дискусій. Про діяльність тролів писав і британський журналіст Пітер Померанцев. Він особисто зустрівся з колишньою працівницею фабрики. Автор поділився деталями їхньої розмови в книзі «Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності» [17].

Сьогодні терміни «кремлеботи», «російські тролі», «ольгінські тролі» та інші схожі назви стали відомими як позначення фейкових акаунтів у соціальних мережах, які пропагують російську інформаційну політику в інтернеті. На перший погляд, вони можуть здаватися звичайними користувачами, але насправді є частиною гібридної війни, що впливає на суспільну думку, утручається у вибори, підтримує сепаратистські рухи й поширює ідеї, що підтримують російські інтереси. Головне завдання таких «фабрик тролів» – активна участь у відомих форумах, особливо тих, які є ідеологічними опонентами. Тема України часто переважає, тому особливу увагу «тролів» прикуто до подій, пов'язаних з Україною. Основною метою діяльності таких «Агентств інтернет-досліджень» вважається поширення дезінформації про світові події, зокрема в Україні й США, а також дискредитація України та українців загалом [7].

Російська інформаційна війна проти України триває з 2014 р. й використовує широкий спектр засобів впливу в соціальних мережах, схожих на ті, якими послуговувалися під час виборів у США, Каталонського референдуму та Brexit. Це включає поширення фейкових акаунтів для підтримки певних кандидатів, фінансування політичної реклами в соціальних мережах, поширення неправдивої або компрометуючої інформації про інших кандидатів, фейкових новин, а також створення контенту, щоб спровокувати невдоволення населення й підбурити його до акцій протесту [15].

Згідно зі звітом компанії «Mythos Labs» [2], кількість акаунтів кремлівських тролів у Twitter зросла більш ніж у 12 разів із кінця 2021 р. [16]. За дослідженням американської організації «ProPublica», «рік тому акаунти тролів мали найбільший успіх на платформі TikTok. Сторінка проплаченого коментатора в Instagram може мати понад 50 тисяч підписників, а у Twitter – навіть, синю галочку».

Румунський центр російських студій указує, що в серпні 2021 р. Telegram був другим за популярністю додатком для обміну повідомленнями в росії (WhatsApp був на першому місці, а Viber – на третьому). Після 24 лютого 2022 р. йому вдалося обійти WhatsApp через обмеження та санкції. Восени 2022 р. невідомі хакери отримали доступ до понад 1 млн документів, що належали структурам керівника ЧВК «Вагнер» Є. Пригожина. Цей витік даних отримав назву #Wagnerleaks. Після аналізу архівів у березні 2023 р. російський центр «Досьє» опублікував розслідування про діяльність кремлівських тролів у соціальних мережах [17].

У своїй статті для видавничого дому «Високий замок» С. Фурса зібрав підбірку тез, які, найбільш імовірно, поширювали російські тролі в Україні на початку 2023 р.:

- «Співпраця з американцями призвела в наш дім війну»;
- «Корупція в Україні процвітає, а Зеленський нічого не робить, щоб розв'язати внутрішні проблеми»;
- «Україна продає органи своїх солдатів на чорних ринках? Інакше чому хлопці приходять у закритих трунах?»;
- «Може, якщо провести переговори, ми зможемо встановити в Україні мир?»;
- «Готуємо протигази, здається, Зеленський всерйоз має намір вмовити американців ударити по росії та розпочати Третю світову війну».

Дослідження показало, що коментатори Пригожина в Telegram оплачували вигідні публікації в різних каналах, таких як «Медіатехнолог», «Как-то вот так», «Караульный» та «338». Тролі також керували каналами в Telegram, купували місця в рейтингах і замовляли послуги накрутки

підписників. Виявилося, що працівники фабрики Пригожина мають цілу мережу Telegram-каналів.

За даними медіа «Geartice», кремлівські тролі розповсюджували дезінформацію в Telegram-каналі, який нараховував близько 100 000 підписників. Коли почалося повномасштабне вторгнення росії в Україну, генеральний директор Telegram П. Дуров звернувся до користувачів платформи з проханням бути обережними щодо будь-яких даних, які поширюються в Telegram. Проте представники Telegram не надали офіційних заяв щодо розробки механізмів боротьби з проплаченими росією коментаторами. Нині платформа залишається однією з найбільш вразливих до розповсюдження пропаганди соціальних мереж [17].

У 2022 р. представники компанії Instagram [4] заявили, що знешкодили російську «фабрику тролів», яка випускала фальшиві дописи про війну в Україні. Проплачені коментатори мали 1037 облікових записів Instagram. Пропаганда тролів фокусується не лише на українцях. Через декілька тижнів після початку повномасштабного вторгнення газета «Високий замок» [9] зазначила, що в Польщі стався інформаційний наступ російських тролів. Вони створили облікові записи, які викликали паніку серед поляків, наголошуючи на підвищенні цін і загрозі біологічної зброї, яку, за їхніми словами, розробляє Україна. Проплачені коментатори діяли через фейкові акаунти в Instagram, видаючи себе за регіональні польські медіа. Проте виявилося, що всі ці акаунти мали спільний шаблон і були зареєстровані на електронні адреси з доменом «ru». Головна мета цих дій тролів – посіяти ворожнечу між поляками та українцями, підірвати польську підтримку.

«Ельфи проти російських інтернет-тролів» – група, сформована в балтійських країнах у 2014 р., є ініціативою добровольців, які протистоять російським інтернет-тролям та виявляють їх на мережі, борючись із ворожими маніпуляціями. Це активні громадяни, що діють у сфері виявлення дезінформації в інтернеті. Термін «ельфи» походить зі скандинавської міфології, де вони стоять на противагу троям, аналогічно до того, як балтійські «ельфи» протистоять інтернет-тролям, що поширюють дезінформацію та проросійську пропаганду. Росія вважає країни Балтії зоною свого впливу, тому рух «ельфів» був створений там для опонування російським троям. У Литві ельфи використовуються для протидії фальшивим троям у мережі, що є частиною інформаційної війни. Вони усвідомлюють, що розділення суспільства та поширення екстремізму є свідомими діями, спрямованими на служіння інтересам інших держав, і виступають проти цього як вороги демократичних цінностей. Литовські ельфи – це не міфічні істоти, а справжні громадяни, які діють як патріоти, об'єднані спільною метою протидіяти дезінформації й пропаганді. Вони

є воїнами у віртуальному просторі, захищаючи громадянську свідомість і цінності, що зміцнюють литовське суспільство [15].

Індивідуальні чи організовані «Ельфи» стежать за джерелами дезінформації в інтернет-ЗМІ, телевізійних каналах та соціальних мережах, аналізуючи їх уміст у будь-який час. Вони можуть попереджати про дезінформацію інших «Ельфів», медіаспільнот або державні органи. Технічно освічені користувачі платформи Demaskuok.Lt реагують на кожен випадок дезінформації, аналізуючи та коментуючи статті, висловлюючи свої аргументи для виявлення підроблених новин [7].

«Балтійські ельфи» щоденно працюють над викриттям російської пропаганди. Вони проводять розслідування, намагаються детально розібратися й розкрити тролів, підроблені облікові записи та цілі дезінформаційні кампанії. Проте вони також запускають власні кампанії, застосовуючи позитивні емоції та гумор, щоб поширювати позитивні історії. Урядові організації підтримують їх активно. Добровольці співпрацюють з журналістами, ретельно перевіряючи факти.

Головною метою балтійських ельфів є боротьба з «гібридними тролями» – тими, хто поширює певні повідомлення на замовлення конкретних держав і використовує інформаційну війну як інструмент. Це відрізняє їх від звичайних приватних спамерів, чия мета полягає в шокуванні або залякуванні.

Під керівництвом Річардаса Савукінаса литовські «ельфи» розкривають тролів кремля в мережі балтійських держав. Еліти й неурядові організації Литви об'єдналися для спільного проекту боротьби з дезінформацією кремля. Активний рух опору в Литві, у якому бере участь понад 5000 добровольців, відомий як «литовські ельфи», активно протистоїть проросійським троям в інтернеті. Деякі з їхніх заходів уключають викриття проросійських тролів, підроблених інтернет-рахунків, пропаганди та дезінформації, а також допомогу журналістам у перевірці джерел нових дезінформацій [6].

Боротьба литовських ельфів із російськими троями в соціальних мережах – це лише один аспект протистояння. Новинні сайти й телеканали також долучаються до цієї боротьби. Пропагандистські атаки менш помітні, ніж військові операції, але вони мають широкий спектр цілей. Тролі засипають інформаційний простір такою великою кількістю теорій змови, що навіть розумні люди можуть почати сумніватися [6].

У 2022 р. компанія Meta опублікувала квартальний звіт, де наголосила на інформаційних загрозах для Facebook та Instagram. Керівник політики безпеки Натаніель Глейчер висловив надію, що, розкривши ці загрози,

користувачі Meta зможуть краще захиститися від таких атак. Крім того, Instagram представив оновлення, яке полегшує блокування акаунтів тролів. Тепер можна блокувати всі облікові записи, які створить проплачений коментатор у майбутньому.

На початку 2022 р. американська організація Mythos Labs опублікувала звіт про активність російських тролів у Twitter [2].

Виявилося, що кількість облікових записів проплачених коментаторів значно зросла з 58 у листопаді 2021 р. до 697 на початку січня 2022 року. Кількість опублікованих повідомлень на цих профілях значно збільшилася – на 3270 %. Крім того, перед повномасштабним уторгненням проплачені коментатори змінили свою тактику, акцентуючи на англійській аудиторії. Кількість твітів англійською мовою на облікових записах тролів зросла до 57 % у грудні з 34 % у листопаді. Також простежено зміни в наративах. Тролі зменшили кількість повідомлень, спрямованих на дискредитацію України, та збільшили кількість закликів до припинення втручання в «конфлікт між Україною й росією» з боку Заходу [2].

Результати звіту також свідчать про активність кремлівських тролів у просуванні закордонних осіб із проросійськими поглядами. Наприклад, проплачені акаунти, підтримуючи дописи конгресмена М. Гетца у Twitter, сприяли його відгукам, що закликали США не втручатись у війну росії проти України, інформацію, яку розповсюдили понад 2600 разів. Серед репостів виявлено 12 акаунтів тролів.

Додатково настороженість викликає той факт, що проплачені коментатори купують сині галочки у Twitter, щоб виглядати більш авторитетними. Про це заявлено на початку 2023 р. в публікації «The Washington Post» [5] із посиланням на дослідження організації Reset. Декілька днів після початку повномасштабного вторгнення представники Twitter оголосили про заборону «розширення» для твітів від російських державних медіа. Це означає, що такі твіти не включатимуться до рекомендацій, сповіщень й інших місць платформи. Проте Twitter залишив за собою право не застосовувати цю політику до облікових записів російського уряду. Як результат, близько 60 облікових записів видалено за порушення політики стосовно маніпулювання платформою та спаму. Однак представники Twitter не надали докладної інформації про механізми боротьби з російською пропагандою.

Попри стрімкий розвиток нових соціальних мереж, Facebook залишається головною платформою для діяльності російських тролів. У 2022 р. одна з найбільших груп у Facebook, що допомагала українським біженцям зв'язуватися з приймаючими родинами у Великобританії, стала

об'єктом атаки російських тролів. Перед цим група «Room for Ukrainians in the UK» нараховувала понад 12 тисяч учасників. Засновниця групи Діана Шор зазначила, що вони регулярно стикалися зі спробами російських тролів проникнути до групи й розповсюджувати образливі коментарі. Метою цих дій було негативно вплинути на британську громадську думку щодо українців. Засновниця групи висловила занепокоєння стосовно безпеки її учасників [5].

Спостереження за діяльністю проплачених коментаторів виявилось постійним викликом для Facebook. Компанія раніше отримувала критику за повільну реакцію на політичну дезінформацію. У 2019 р. Facebook змінив деякі правила спільноти, щоб запобігти втручання тролів у вибори в Україні та ЄС, заборонивши розміщувати передвиборчу рекламу лише рекламодавцям, що розташовані в країні виборів. У кварталному звіті 2022 р. Meta обіцяє, що продовжуватиме вдосконалювати політику спільноти, аби убезпечити користувачів від пропаганди й дезінформації. Крім того, компанія надалі періодично публікує заяви про видалення сторінок російських тролів із платформи Facebook [5].

Проект ProPublica звернув увагу на активність тролів у TikTok, яка стала значною станом на початок 2022 р. З'ясувалося, що мережа кремлівських тролів у цій платформі нараховувала близько 100 акаунтів. Успіх проплачених користувачів на TikTok був дивовижним: деякі облікові записи мали сотні тисяч підписників. За даними дослідників ProPublica, 12 сторінок тролів разом зібрали понад 250 млн переглядів та 8 млн лайків на їхніх публікаціях. Ці відео сприяло розповсюдженню заяв російського уряду, дискредитуванню української влади й критиці іноземних партнерів України [17].

Наприклад, коли президент США Джо Байден помилився в наголосі, вимовивши слово «українці» під час свого виступу, кілька проплачених акаунтів розмістили відео на TikTok та висміяли його. Російські тролі часто виглядають як європейці, публікуючи контент німецькою, англійською й італійською мовами, і розповсюджують пропагандистський матеріал про війну в Україні. Це сприяє маніпулюванню громадською думкою та здобуттю підтримки з боку європейської аудиторії проплаченими коментаторами.

За даними американської компанії Bloomberg, TikTok періодично співпрацює з фахівцями з перевірки фактів. Це сприяє розробці вказівок для модераторів контенту щодо виявлення та видалення відео з дезінформацією. Крім того, компанія додала мітку до облікових записів, які належать контрольованим державою медіа. Представники TikTok зазначили, що

платформа «активно працює з нашими партнерами з перевірки фактів для виявлення конкретних тенденцій дезінформації в країнах і розробки спеціальних локалізованих кампаній медіаграмотності задля боротьби з цими тенденціями» [5].

У 2022 р. в росії стрімко виріс рівень бідності. Згідно зі службою державної статистики рф, за межею бідності живе 15,3 млн, або 10,5 % населення росії. Лише в першому кварталі 2022 р. кількість росіян, які живуть за межею бідності, становила 20,9 млн осіб. Це аж на 69 % більше, ніж наприкінці 2021 р. [13]. Попри складний економічний стан країни та високий показник бідності, рф витрачає неймовірні кошти на ведення війни проти України, а також на пропаганду. У 2020 р. в бюджеті рф на підтримку державних (пропагандистських) ЗМІ у росії виділено 1,3 млрд євро. Найбільше грошей, згідно із даними EUvsDisinfo, того року виділили на пропаганду російського журналіста Д. Кисельова – 339 млн євро. Ці кошти отримала Всеросійська державна телевізійна й радіомовна компанія, де Кисельов є заступником гендиректора. На пропаганду RT (Russia Today) закладено 325 млн євро, а на «Первый канал» – 92 млн євро. Із початком повномасштабної війни росії проти України витрати на пропаганду значно збільшилися. Відповідно до дослідження аналітиків проекту Debunk, у 2022 р. кремль витратив на пропаганду 1,9 млрд доларів, хоча в бюджеті закладали 1,5 млрд доларів. Тобто реальні витрати перевищили заплановані аж на чверть [13].

Аналітики з DebunkEU.org зауважують, що рівень пропаганди в росії досяг небаченого рівня з часів сталінського Радянського Союзу. Витрати на пропаганду значно зросли в першому кварталі 2022 р., коли росія витратила на неї втричі більше, ніж у відповідний період 2021 р. У бюджеті на 2023 р. передбачено 1,6 млрд доларів США на ці цілі, більшість коштів (понад 51 %) припадає на три основні агентства, як-от: Всеросійська державна телевізійна і радіомовна компанія, RT (Russia Today) і «Россия сегодня». Згідно з розслідуванням видань «Медуза» та «Важливі історії», у 2023 р. Інститут розвитку інтернету (ІРІ), пов'язаний з адміністрацією путіна, планує витратити на створення «патріотичного» контенту 20 млрд рублів (близько 224 млн доларів США). У 2024–2025 рр. планується виділити ще 52 млрд рублів (понад 582 млн доларів США). У 2021 році ІРІ отримав лише 10 млрд рублів (близько 112 млн доларів США) із держбюджету рф. У червні 2023 р. російське видання «Агенство» повідомило, що росія планує виділити близько 80 млн рублів (понад 987 тис. доларів) на підкуп іноземних журналістів задля залучення їх до «об'єктивного» висвітлення гуманітарних проєктів з участю росії,

трансляції «позитивного порядку денного» для зміцнення впливу росії та підвищення рівня інформованості іноземців про роль й участь росії в проєктах, «спрямованих на поліпшення якості життя населення». Крім того, Китай також сприяє поширенню прокремлівських наративів. Д. Рубін, координатор Центру глобальної взаємодії Державного департаменту США, указав, що Пекін спрямовує «мільярди доларів по всьому світу на поширення отруйної дезінформації, включаючи повідомлення, які повністю збігаються з публічною позицією росії щодо України» [13; 17].

Стратегічні комунікації передбачають постійний і динамічний обмін інформацією з цільовою аудиторією. Ключовим аспектом їхньої ефективності є розповсюдження інформації у формі чіткого та однозначного повідомлення, що усуває можливість двозначності та маніпуляцій. Контексти повідомлень мають бути зрозумілими, особливо у сфері безпеки й оборони. Співпраця та взаємодія між різними учасниками процесу є ключовою для досягнення стратегічного успіху та визначення правильного напрямку. Дуже важливо дотримуватись інформаційної гігієни, оскільки ми щодня стикаємося з величезним потоком інформації з різних джерел, таких як телебачення, радіо, газети й інтернет, особливо з розвитком технологій [14]. Велика частина цієї інформації має негативний характер. СММ намагаються подавати інформацію максимально об'єктивно, але інколи використовують шокуючі елементи та докладні описи. Отже, наше завдання – вчасно розпізнавати й зупиняти неконтрольований потік інформації, а також захищати себе від щоденних ризиків. Соціальні мережі є основними майданчиками для поширення такої інформації, а фейки – це інструмент для неправдивої, недостовірної інформації, що поширюється з метою дезінформації аудиторії. Інформаційна гігієна також є важливим елементом стратегічних комунікацій у сфері віросповідання й релігії, оскільки релігійні громади можуть ворогувати протягом багатьох століть через недостовірну інформацію та недотримання правил інформаційної гігієни [1].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У світі, де деструктивні впливи є неодмінним складником, важливо приділяти увагу їх розпізнаванню та протидії. Це може включати розвиток критичного мислення, освіченість населення, дипломатію й міжнародне співробітництво для вирішення конфліктів та захисту прав людини. Лише шляхом об'єднаних зусиль ми можемо протистояти деструктивним впливам і забезпечити стабільність та процвітання нашого

суспільства. Ураховуючи ці деструктивні впливи, важливо підтримувати критичне мислення, перевіряти достовірність інформації й працювати над підвищенням інформаційної грамотності суспільства. Також потрібно звертати увагу на заходи кібербезпеки та міжнародні угоди щодо боротьби з дезінформацією й інформаційною війною. Дотримання інформаційної гігієни важливе в умовах деструктивних впливів, оскільки це дає змогу захистити себе від негативних наслідків інформаційних атак і маніпуляцій. Особливий акцент зроблено на створенні й функціонуванні інформаційних військ, які використовують різноманітні методи, як-от: бот-мережі, фейки, кібератаки та інші для впливу на громадську думку й інформаційну сферу. Указано на важливість розвитку українських інформаційних військ як відповідь на агресивну інформаційну пропаганду російських спецслужб. Описано різні ініціативи й заходи, що вживаються для захисту інформаційної безпеки України, наприклад діяльність кібервійська, робота з чат-ботами державних структур і спеціалізованих центрів протидії дезінформації. Зауважено, що потрібно бути уважним до спожитої інформації, розвивати навички критичного мислення й використовувати надійні джерела інформації для уникнення психологічних пасток і дезінформації.

Основні правила дотримання інформаційної гігієни такі: перш ніж вірити якій-небудь інформації, перевіряйте її достовірність і переконайтеся, що вона походить від надійного джерела; уникайте розповсюдження фейкових новин та дезінформації, перевіряйте інформацію перед тим, як ділитися нею в соціальних мережах чи інших медіа; навчіться аналізувати інформацію критично й об'єктивно, розпізнавати маніпуляції та піддавати сумніву спірні твердження; віддавайте перевагу використанню надійних джерел інформації, таких як офіційні джерела, відомі новинні агентства чи авторитетні джерела наукової інформації; уникайте розголошення особистої інформації в мережі, будьте обережні з тим, якою інформацією ви ділитесь онлайн, та встановлюйте міцні паролі для захисту своїх облікових записів; розвивайте здатність впізнавати різні види маніпуляцій і психологічних технік, які використовуються для впливу на вашу поведінку та переконання; захищайте свої пристрої й дані в інтернеті, встановлюйте антивірусне програмне забезпечення, оновлюйте програмне забезпечення й уникайте натискання на підозрілі посилання чи завантаження файлів із невідомих джерел; додаткові інструменти захисту, такі як VPN (віртуальні приватні мережі), можуть допомогти захистити вашу приватність й анонімність в інтернеті. Дотримання цих правил дасть вам змогу захистити себе від негативних наслідків деструктивних впливів та зберегти вашу інформаційну безпеку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 9 принципів особистої інформаційної гігієни. URL: <https://ishop.if.ua/novyny/9-pryncypiv-osobystoyi-informaciyanoi-gigiyeny> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Analyzing Twitter Disinformation and Propaganda Related to Russian Aggression Against Ukraine. Part-2. URL: <https://mythoslabs.org/wp-content/uploads/2022/01/Part-2-%E2%80%93-Analyzing-Twitter-Disinformation-and-Propaganda-Related-to-Russian-Aggression-Against-Ukraine.pdf> (дата звернення: 18.02.2022).
3. GAO-10-1036 R. Hybrid Warfare. United States Government Accountability Office Washington, 2010. URL: <https://www.gao.gov/assets/100/97053.pdf>.
4. Meta takes down Russian troll farm – CBS News. URL: <https://www.cbsnews.com/news/meta-takes-down-russian-troll-farm/> (дата звернення: 04.08.2022).
5. Russian propgandists get Twitter verification two years in Ukraine war – The Washington Post URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/02/22/russian-propagandists-said-buy-twitter-blue-check-verifications/> (дата звернення: 22.02.2023).
6. Wasiuta, O. (2019). Elfy przeciwko rosyjskim internet-trollom. *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*/ (red.) O. Wasiuta, R. Klepka, Wydawnictwo AT–Libron. Kraków: 1 t., A–M, p. 352–358.
7. Wasiuta, O. (2019). Rosyjska mass-medialna manipulacja informacją w wojnie hybrydowej przeciwko Ukrainie. *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego* / (red.) O. Wasiuta, R. Klepka, Wydawnictwo AT–Libron. Kraków: 2 t., N–Z, p. 272–280.
8. В ефірі проросійські іноземні експерти. Як американці Сакс, Епіскопос, Саймс поширюють пропаганду. Фільтр. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/yak-amerykanczi-saks-episkopos-sajms-poshyguuyut-propagandu/> (дата звернення: 12.06.2023).
9. Воронич, А. (2022). Російські «інтернет-тролі» раптом «прокинулися»... Російські «інтернет-тролі» раптом «прокинулися»... *Високий Замок*. URL: <https://wz.lviv.ua/world/453838-rosiiski-internet-troli-raptom-prokynulysia> (дата звернення: 09.03.2022).
10. Кулеба, Д. (2019). Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Книголав, Київ, 384 с.
11. Почепцов, Г. (2023). Пятнадцать технологий современной пропагандистской и информационной войны (ч. 1). *MS. DETECTOR.MEDIA*. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/16671/2016-05-29-pyatnadtsat-tekhnologyysovremennoy-propagandystskoy-u-ynformatsyonnoy-voynu-chast-1/> 74 (дата звернення: 19.04.2023).
12. Середа, К. В., Габро, І. В. (2018). Соціальні мережі як ефективний інструмент здійснення цифрової дипломатії. *Молодий вчений*, № 4 (56), с. 604–608
13. Скільки росія витрачає на пропаганду? Фільтр. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-propagandu/> (дата звернення: 15.07.2023).
14. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах: монографія (2019). Київ: Вадекс, 442 с.
15. Тихомирова, Є. (2019). Російська фабрика тролів в Санкт-Петербурзі. Глосарій: навч. енцикл. словн.-довід. із питань інформ. безпеки / ред. А. Шуляк, Київ, 580 с.
16. У яких соціальних мережах найбільше російських тролів? Фільтр. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/socialmedia/> (дата звернення: 19.07.2023).

17. Шуляк, Н. О. (2024). Інформаційна гігієна в системі стратегічних комунікацій України: дис. ... д-ра філос. за спец. 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії/ Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 265 с.

REFERENCES

1. 9 pryntsyviv osobystoi informatsiinoi hihiieny. URL: <https://ishop.if.ua/novyny/9-pryncypiv-osobystoyi-informaciynoyi-gigiyeny-data-zvernennia>: 18.11.2023) (in Ukraine).
2. Analyzing Twitter Disinformation and Propaganda Related to Russian Aggression Against Ukraine. Part-2. URL: <https://mythoslabs.org/wp-content/uploads/2022/01/Part-2-%E2%80%93-Analyzing-Twitter-Disinformation-and-Propaganda-Related-to-Russian-Aggression-Against-Ukraine.pdf> (data zvernennia: 18.02.2022) (in English).
3. GAO-10-1036 R. Hybrid Warfare. United States Government Accountability Office Washington, 2010. URL: <https://www.gao.gov/assets/100/97053.pdf> (in English)
4. Meta takes down Russian troll farm – CBS News. URL: <https://www.cbsnews.com/news/meta-takes-down-russian-troll-farm/> (data zvernennia: 04.08.2022) (in English).
5. Russian propgandists get Twitter verification two years in Ukraine war – The Washington Post URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2023/02/22/russian-propagandists-said-buy-twitter-blue-check-verifications/> (data zvernennia: 22.02.2023) (in English).
6. Wasiuta, O. (2019). Elfy przeciwko rosyjskim internet-trollom. *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego* / (red.) O. Wasiuta, R. Klepka, Wydawnictwo AT- Libron. Kraków, t. 2, A–M, p. 352–358 (in Polish).
7. Wasiuta, O. (2019). Rosyjska mass-medialna manipulacja informacją w wojnie hybrydowej przeciwko Ukrainie. *Vademecum bezpieczeństwa informacyjnego*, (red.) O. Wasiuta, R. Klepka, Wydawnictwo AT–Libron. Kraków, t. 2, N–Z, p. 272–280 (in Polish)
8. V efiri prorosiiski inozemni eksperty. Yak amerykantsi Saks, Episkopos, Saims poshyriuiut propahandu. *Filtr*. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/yak-amerykanczi-saks-episkopos-sajms-poshyryuyut-propagandu/> (data zvernennia: 12.06.2023) (in Ukraine).
9. Voronych, A. (2022). Rosiiski «internet-troli» raptom «prokynulysia»... Rosiiski «internet-troli» raptom «prokynulysia»... *Vysoky Zamok*. URL: <https://wz.lviv.ua/world/453838-rosiiski-internet-troli-raptom-prokynulysia> (data zvernennia: 09.03.2022) (in Ukraine).
10. Kuleba, D. (2019). *Viina za realnist : yak peremahaty u sviti feikiv, pravd i spilnot*. Knyholav, Kyiv, 384 p. (in Ukraine).
11. Pocheptsov, H. (2023). Piatnadsat tekhnolohyi sovremennoi propahandystskoi y ynformatsyonnoi voyny (chast 1). *MS.DETECTOR.MEDIA*. URL: <https://ms.detector.media/media-analitika/post/16671/2016-05-29-pyatnadsat-tekhnologyysovremennoy-propagandystskoy-y-nformatsyonnoy-voyny-chast-1/> 74 (data zvernennia: 19.04.2023) (in Russian).
12. Sereda, K. V., Habro, I. V. (2018). Sotsialni merezhi yak efektyvnyi instrument zdiisnennia tsyfrovoyi dyplomatii. *Molodyi vchenyi*, №4 (56), p. 604–608 (in Ukraine).
13. Skilky rosiia vytrachaie na propahandu? *Filtr*. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/skilky-rosiya-vytrachaye-na-propagandu/> (data zvernennia: 15.07.2023) (in Ukraine).

14. Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh: monohrafiia (2019). Kyiv: Vadeks, 442 p. (in Ukraine).

15. Tykhomyrova, Ye. (2019). Rosiiska fabryka troliv v Sankt-Peterburzi. Hlosarii: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk-dovidnyk iz pytan informatsiinoi bezpeky / red. Shuliak A. Kyiv, 580 p. (in Ukraine).

16. U yakui sotsialnykh merezhakh naibilshe rosiiskyykh troliv? Filtr. URL: <https://filter.mkip.gov.ua/socialmedia/> (data zvernennia: 19.07.2023) (in Ukraine).

17. Shuliak, N. O. (2024). Informatsiina hihiena v systemi stratehichnykh komunikatsii Ukrainy: dys. ... doktora filosofii za spets. 291 Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii. Volynskiy natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrainky. Lutsk, 265 p. (in Ukraine).

Матеріал надійшов до редакції 09.06.2024 р.